

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ПОРУШНИКА ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ В СЛУЖБОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ІНСПЕКТОРА ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ

У статті детально вивчено проблему ідентифікації як наукову категорію. Детально проаналізовано значення ідентифікації та ви́членено поняття ідентифікації порушника державного кордону. Крім того, автор з'ясовує класифікацію власне ідентифікації в системі професійної діяльності інспектора прикордонної служби, стадії здійснення ідентифікації, а також пояснює категорії об'єкта та суб'єкта ідентифікації.

Ключові слова: ідентифікація, інспектор прикордонної служби, службова діяльність, об'єкт ідентифікації, суб'єкт ідентифікації, порушник державного кордону, вміння ідентифікації, професійна підготовка.

В статье детально изучено проблему идентификации как научную категорию. Детально проанализировано значение идентификации и вы́членено понятие идентификации нарушителя государственной границы. Кроме того, автор объясняет классификацию собственно идентификации в системе профессиональной деятельности инспектора пограничной службы, стадии идентификации, а также объясняет категории объекта и субъекта идентификации.

Ключевые слова: идентификация, инспектор пограничной службы, служебная деятельность, объект идентификации, субъект идентификации, нарушитель государственной границы, умение идентификации, профессиональная подготовка.

The article deals with the problem of identification as scientific category. The author analyzes the meaning of identification in details and outlines the notion of identification of border violator. Besides, the author explains the classification of identification within the system of professional activity of border guard service inspector, stages of identification procedures, and also he reveals the categories of identification object and identification subject. Moreover, the article presents the importance of identification skills for efficient service activity of border guard service inspector. The author proves that early identification of border violator helps to prevent border crime but every border guard service inspector should possess the complex of special skills of identification.

Key words: identification, border guard service inspector, service activity, identification object, identification subject, border violator, identification skills, professional training.

Постановка проблеми. Виникнення злочинності пов'язане з виникненням держави, а також з подальшим соціальним, майновим та класовим поділом суспільства. З моменту свого виникнення злочинність всебічно вивчається багатьма науками. Для діяльності Державної прикордонної служби України (ДПСУ) проблема вивчення порушень прикордонного режиму та ідентифікація порушника державного кордону є актуальною, оскільки від цього залежить безпека держави та ефективне виконання службових обов'язків прикордонниками.

Таким чином, актуальність дослідження полягає в необхідності вивчити проблему ідентифікації порушника кордону як уміння прикордонника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дає нам можливість стверджувати, що проблема ідентифікації вивчалася в багатьох сферах, але в системі професійної підготовки прикордонників потребує детального аналізу.

Мета статті – проаналізувати проблему ідентифікації порушника кордону та пояснити вміння ідентифікації як результат професійної підготовки інспектора прикордонної служби.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державний кордон України – це лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України [9]. В главі 15 Кодексу України про адміністративні порушення зазначено, що одним із видів правопорушення є правопорушення, пов'язані з порушенням прикордонного режиму або режиму в пунктах пропуску через державний кордон України, порушенням іноземцями та особами без громадянства правил перебування в Україні і транзитного проїзду через її територію [11].

У сучасних умовах розвитку суспільства спостерігаються інтенсивні трансформації політичних, економічних і соціальних систем, які стосуються і безпеки кордонів. Такі характеристики створюють нові загрози для прикордонників: збільшення кількості потоку людей, транспортних засобів і товарів, що перетинають кордон, сприяють збільшенню спроб порушення і зменшенню часу, що виділяється на їх перевірку та ідентифікацію.

Для прикордонника важко одразу виявити та ідентифікувати порушника державного кордону. Особистість порушника завжди встановлюється за конкретними ідентифікаційними ознаками, які нерозривно пов'язані з процесом доказування при розслідуванні чи припиненні злочинної діяльності. Ця робота завжди суворо регламентується законом, а кожен з її етапів характеризується процесуальним документальним оформленням [13].

Термін «ідентифікація особи» означає механізм, який базується на існуванні емоційного зв'язку індивіда з іншими людьми та призводить до його уподібнення з певною групою [6]. Також ідентифікація є одним з механізмів пізнання та розуміння іншої людини [15]. Ідентифікація – явище, яке сьогодні дотичне до багатьох наук та сфер діяльності. Проте варто зауважити, що ідентифікація з'явилася як психологічний феномен.

У вітчизняній психологічній науці цю проблему вивчали Н. Алексеєва,

А. Буров, Л. Виготський, Т. Гаврилова, Є. Дубовська, В. Іванова, І. Кон, Т. Комісаренко, Р. Кричевський, В. Мухіна, Т. Моджарова, В. Рахматшева, С. Рубінштейн, А. Сопріков. Згідно аналізу психологічних наукових праць [1; 2; 5; 18; 21], ми стверджуємо, що ідентифікація – це процес самоототожнення, формування ідентичності [2], механізм, робота яка заснована на принципі існування емоційного зв'язку індивіда з людьми, який призводить до схожості з кимось іншим [5]. Свідомість своєї ідентичності для людини не просто знання себе, а динамічна установка, певне ставлення до себе [10]. Особливо важлива при цьому ідентифікація з тією чи іншою соціальною (віковою, статевою, етнічною, економічною, професійною і т. д.) групою.

С. Рубінштейн назвав ідентифікацію особистісним самовизначенням. На його думку проблема самовизначення є, насамперед, співвіднесеністю з іншими суб'єктами, а головним критерієм самовизначення особи він вважав активність її життєвої позиції як результат взаємодії об'єктивного процесу спілкування з іншими членами суспільства і суб'єктивного внутрішнього процесу самовизначення [21].

Проблемами ідентифікації в галузі суспільствознавства також займалися Х. Теджфел, Дж. Тернер та Г. Брейкуелл. Б. Поршнев у своїх соціальних теоріях характеризував ідентифікацію як уподібнення і пристосування в суспільстві [7].

В медичній енциклопедії визначено, що ідентифікація особи – це встановлення тотожності особи за сукупністю ознак шляхом порівняльного дослідження [4].

Важливе місце займає криміналістична ідентифікація. Багато зарубіжних та вітчизняних вчених займалися цією проблемою (П. Беленчук, В. Глібко, А. Дудніков, В. Журавель, П. Каптіреєв, В. Колдін, М. Салтиревський, Н. Селіванов, В. Шепітько). Так, криміналістична ідентифікація – це процес дослідження для встановлення тотожності [3], виокремлення індивідуального, конкретного із загального [12], процес встановлення індивідуальної тотожності об'єктів, які мають значення для розслідування злочину або розгляду кримінальної справи [13], впізнання чого-небудь або кого-небудь [15]. В правоохоронній діяльності здійснюють ідентифікацію особи, підозрюваної у вчиненні злочину чи правопорушення, кримінальних злочинців, невідомих осіб, затриманих, тощо.

Особи, повітряні судна, невійськові морські, річкові судна і військові кораблі, інші транспортні засоби, які перетнули кордон з порушенням встановлених правил, вважаються порушниками державного кордону [19, с. 25]. Іноземні громадяни та особи без громадянства, які не мають статусу осіб, які проживають або перебувають на території країни в'їзду та перетинають кордон з території іноземної держави, за наявності в їх діях ознак злочину чи адміністративного правопорушення, притягуються до відповідальності [13].

Аналіз наукової літератури, опитування прикордонників, а також безпосередньо інспекторів прикордонної служби, власний досвід дають

нам можливість визначити поняття «ідентифікація порушника державного кордону». Ми можемо стверджувати, що це розпізнавання прикордонниками суб'єкта, який порушує або порушив режим охорони державного кордону при в'їзді або виїзді з країни [25].

Ідентифікація в контексті діяльності ДПСУ в цілому та інспектора прикордонної служби зокрема означає встановлення приналежності об'єкта до певного класу, а саме встановити, що особа, яка перетинає державний кордон порушує або збирається порушувати прикордонний режим та режим в пунктах пропуску через державний кордон України. Ідентифікація орієнтована на кінцевий результат, а саме – викриття порушника та доведення, що саме він, а не хто-небудь інший, вчинив чи мав намір вчинити правопорушення.

Слід вирізняти індивідуальну ідентифікацію та групову [23]. Під час індивідуальної ідентифікації з'ясовується конкретна інформація про певну особу, тобто з'ясовується факт порушення через державний кордон певною особою. При визначенні групової ідентифікації з'ясовується тільки те, що особа належить до певної групи (національності, кримінального угруповання і т. д.), представники якої брали участь чи мали намір порушити прикордонний режим та режим в пунктах пропуску через державний кордон України. Іншими словами при індивідуальній ідентифікації встановлюються конкретні дані, а при груповій – тільки порівняльна інформація, схожість і наближеність (відношення особистості до тієї чи іншої групи тощо).

В процесі ідентифікації виділяють два види учасників [3]: суб'єкти ідентифікації – прикордонники, які ідентифікують порушників прикордонного режиму в процесі виконання своїх службових обов'язків (інспектор прикордонної служби), а також об'єкти ідентифікації, яких ідентифікують як порушників прикордонного режиму. Крім того, об'єктами ідентифікації можуть бути ознаки, які використовуються для порівняння та власне ідентифікації особи, що і є результатом процесу ідентифікації.

Ідентифікувати об'єкт – означає встановити його призначення та тотожність з самим собою, вивчаючи сформовані ним відображення. Тотожність об'єкта свідчить про його індивідуальність, що, в свою чергу, передбачає його відмінність від подібних об'єктів [3]. Ідентифікувати означає з'ясувати тотожність об'єкта з самим собою в різні періоди часу чи в різних його станах, використовуючи для цих цілей залишені ним відображення.

В науковій літературі розрізняють дві форми відображення: фіксовану та ідеальну. Перша форма пов'язана з фіксуванням ознак об'єктів у вигляді матеріальних ознак та змін. Це зовнішні ознаки, наявність заборонених предметів, фото- та відеозображення людей під час здійснення правопорушень і т. д. Друга форма характеризується суб'єктивністю і полягає в фіксації уявного образу об'єкта в пам'яті конкретної людини (інспектора прикордонної служби, сусіда по автобусу, тощо) [14].

З урахуванням вищесказаного, ідеальні сліди можна диференціювати

на первинні та вторинні (вихідні). Вторинні ідеальні сліди з'являються після того, як носії первинних ідеальних слідів розповідають про подію [12].

Зважаючи на багатоаспектність ідентифікації та можливість використання ідентифікаційних процесів в різних галузях, різні інституції та відомства використовують різні системи ідентифікації особистості відповідно за напрямком своєї діяльності. Але слід враховувати, що одні елементи набуваються особою незалежно від її волі (стать, вік, антропологічний тип тощо), інші елементи формує він сам (вигляд, маса, вуса, довжина волосся і т. д.), треті носять змішаний характер (хода, міміка, звички, колір волосся). Четверті визначаються державою і мають обов'язковий характер у вигляді конкретних даних, що реєструється в певних документах, які посвідчують його особу (свідоцтво про народження, паспорт, інші посвідчення). При цього державою створюється ціла система посвідчень особи громадянина (громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства), які є основною підставою для офіційної ідентифікації особи [20].

Так, для посвідчення особи використовується документ. Проте, для прикордонника під час здійснення прикордонного контролю важливим є не лише з'ясувати власну назву особи, яка перетинає державний кордон, а й наміри цієї особи та ідентифікувати її приналежність до групи правопорушників.

Крім того, при ідентифікації ефективно використовуються технічні засоби прикордонного контролю, службові собаки та інші тварини. Доречним є використання баз даних про осіб, які перетнули державний кордон, вчинили правопорушення, яким не дозволяється в'їзд в Україну або яким тимчасово обмежено право виїзду з України, а також дані про недійсні, викрадені і втрачені паспортні документи [8].

Опитування офіцерів-прикордонників і військовослужбовців за контрактом, власний досвід дають нам можливість розрізняти такі типи ідентифікації порушника кордону: визначення порушника за документами; визначення порушника за ознаками, що відображені в пам'яті того, хто ідентифікує; ідентифікація за описом чи фотографією; ідентифікація порушника в процесі комунікативної взаємодії з метою перевірки документів під час перетину кордону; ідентифікація порушника державного кордону в процесі аналізу використаних невербальних засобів комунікації.

Якщо перший тип ідентифікації вимагає наявності технічних засобів прикордонного контролю для перевірки документів, то другий і третій – фіксованого образу зовнішності порушника в пам'яті прикордонника або на носії інформації. Два останніх типи ідентифікації вимагають формування спеціальних умінь для правильного і адекватного визначення порушника державного кордону та попередження правопорушення.

Крім того, сутність ідентифікації полягає і в тому, що по додатковим ознакам встановити конкретний об'єкт та його приналежність до правопорушення. Це може бути одяг, взуття, транспортні засоби,

персональні речі, тощо. Також варто користуватися документами, даними фото-, аудіо- та відео спостережень, поведінковими особливостями особи, що перетинає кордон.

Прикордонний контроль – це державний контроль, що здійснюється Державною прикордонною службою України, який включає комплекс дій і систему заходів, спрямованих на встановлення законних підстав для перетинання державного кордону особами, транспортними засобами і переміщення через нього вантажів [8].

Згідно з нормативними документами ДПСУ прийнято розрізняти контроль першої лінії і контроль другої лінії. Контроль першої лінії – це заходи щодо перевірки в мінімально короткий період часу і мінімальному обсязі з метою визначення наявності законних підстав для перетинання державного кордону особами, транспортними засобами і переміщенням через нього вантажів. У той же час контроль другої лінії – заходи, що стосуються додаткового вивчення наявності законних підстав для перетину державного кордону України особами, транспортними засобами і переміщення через нього вантажів [8, с. 25].

Враховуючи вимоги щодо спрощення та скорочення часу проходження прикордонного контролю, слід звернути увагу на важливість уміння прикордонників ідентифікувати порушників кордону. З цього випливає, що прикордонник повинен уміти за короткий термін точно визначити порушника та попередити правопорушення.

Для того, щоб прикордонник ефективно виконував свої службові обов'язки та вмів у короткий термін виявити та ідентифікувати порушника прикордонного режиму потрібно вивчити процедуру здійснення власне процесу ідентифікації.

На думку П. Біленчука, А. Геля, М. Салтевського, Г. Семакова ідентифікація як процес встановлення тотожності об'єкта порушення ділиться на дві основні стадії: аналітичну та синтетичну [14]. Ці дві стадії взаємозалежні. Аналітична стадія починається з вивчення загальних, а потім окремих, індивідуальних ознак об'єкта, що ідентифікується або суб'єкта, що ідентифікує. Процес встановлення тотожності розпочинається з всебічного вивчення, аналізу ознак об'єктів ідентифікації. Після проведеного вивчення ознак здійснюється їх порівняння. Синтетична стадія тяжіє до наукового пояснення виявлених збігів та розбіжностей, а також окреслення висновку про тотожність або відмінність, іноді – подібність. У результаті порівняння може бути встановлений збіг низки ознак і розбіжність інших [14].

М. Салтевський визначає, що існує чотири традиційні етапи ідентифікації [23]:

– Огляд об'єкта, у ході якого вивчаються всі об'єкти та суб'єкти (ті, яких ідентифікую і ті, які ідентифікують), а також зразки об'єкта для порівняльного дослідження (вільні, умовно вільні та експериментальні).

– Окреме, детальне дослідження об'єкта з метою виявлення максимальної кількості загальних і приватних ознак, що характеризують

об'єкт ідентифікації. Це може супроводжуватися проведенням експерименту (наприклад, експериментальним отриманням куль зразка контрабандного товару, який може перевозитися).

– Зіставлення ознак порівнюваних об'єктів. На даному етапі здійснюється виявлення спільних та відмінних ознак.

– Оцінка ознак об'єкта та формування висновків про наявність або відсутність тотожності. Висновки можуть бути позитивні або негативні, достовірні або ймовірні.

Крім того, важливим аспектом у процесі ідентифікації є оцінка ризиків, що описується як діяльність, що здійснюється службовими особами ДПСУ, спрямована на визначення ймовірності порушення особою законодавства у сфері безпеки державного кордону [25].

Висновки і перспективи. Таким чином, інспектор прикордонної служби під час виконання службових обов'язків на контрольно-пропускному пункті повинен володіти вмінням швидкої і точної ідентифікації порушника кордону. Тобто прикордонник за мінімально короткий час повинен перевірити персональні дані особи, що перетинає кордон, з'ясувати дійсні наміри, виявити, якщо вони є, певні розбіжності та попередити вчинення правопорушення, пов'язаного з порушенням прикордонного режиму. В подальшому планується вивчити комплекс спеціальних умінь ідентифікації та проаналізувати його формування у процесі професійної підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Г. М. Социальная психология: Учебник. – М. : Изд-во МГУ, 1988. – 432 с.
2. Антонова Н. В. Проблема особистісної ідентифікації в інтерпретації сучасного психоаналізу, інтеракціонізму і когнітивної психології. // Питання психології. – 1996. – № 1. – С. 131–143.
3. Белкин Р. С. Курс криминалистики. Т. 2. – М., – 1997. – С. 267.
4. Богомолов Б. Большая медицинская энциклопедия / Б. Богомолов. – М. : АСТ, 2007. – 736 с.
5. Великий психологічний словник. / Под ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зінченко. – СПб.; М. : Прайм-Еврознак: ОЛМА-Пресс, 2003. – 672 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
7. Демченко О. М., Митіль А. В. Соціальна ідентифікація та адаптація особистості // Соціологічні дослідження. – 1995. – № 6. – 110–119 с.
8. Закон Про прикордонний контроль № 2753-VI (2753-17) від 2 грудня 2010 року // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 6. – 46 с.
9. Закон України про Про державний кордон України № 1778-XII (1778–12) від 4 листопада 1991 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 2. – 5 с.
10. Иванова В. В. Общие вопросы самосознания личности. – М., 1999. – 312 с.

11. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984, додаток до № 51. – 1122 с.
12. Колдин В. Я., Селиванов Н. А. Криминалистическая идентификация // Криминалистика социалистических стран / Под ред. В. Я. Колдина – М. : Юрид. лит., 1986. – 512 с.
13. Колмаков В. П. Идентификационные действия следователя. – М. : Юрид. лит., 1977. – 112 с.
14. Криміналістика (криміналістична техніка): Курс лекцій / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, М. В. Салтевський, Г. С. Семаков. – К. : МАУП, 2001. – 216 с.
15. Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец, вищих закладів освіти. – Кол. авторів: Глібко В. М., Дудніков А. Л., Журавель В. А. та ін. / За ред. В. Ю. Шепітька. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 684 с.
16. Лубин А. Ф. Взаимодействие участников идентификационно-поисковой деятельности: Автореф. дис ... канд. юрид наук: 12.00.09 / МГУ. – М., 1981. – 16 с.
17. Музыченко П. Б. О проблемах идентификации личности преступника / П. Б. Музыченко, Ю. П. Музыченко // Электронное научное издание «Ученые заметки ТОГУ». – 2013. – Т. 4. № 4. – С. 476–480.
18. Мухина В. С. Феноменология развития и бытия личности. – М. : МПСИ; Воронеж : НВО МОДЕК, 1999. – С. 178–186.
19. Онисько О. І. Види слідів та використання їх при розслідуванні незаконного перетинання державного кордону (За матеріалами органів дізнання Прикордонних військ України). – Автореферат на здобуття наукового ступеня канд. юр. н. за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. – К., 2003. – 24 с.
20. Постанова Верховної Ради України Про затвердження положень про паспорт громадянина України та про паспорт громадянина України для виїзду за кордон № 719 V (719-16) від 23 лютого 2007 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992 – № 37. – 545 с.
21. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. – СПб. : Питер, 2001. – 866 с.
22. Савранчук Л. Л. Історія становлення та розвитку дозволу на в'їзд та виїзд іноземних громадян з України. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/34272/07-Savranchuk.pdf?sequence=1>
23. Салтевський М. В. Криміналістика: У 2 ч. – Ч. 2: Методика і тактика. – Харків : Консум, Основа, 2001. – 528 с.
24. Селиванов Н. А. Советская криминалистика: система понятий / Н. А. Селиванов. – М., – 1982. – 192 с.
25. Технологічна схема пропуску через державний кордон осіб, транспортних засобів та вантажів у пункті пропуску через державний кордон в пункті пропуску – Режим доступу: www.loga.gov.ua/netcat_files/560/396/h_a3d2c544fc08d2fe54b411083d09cf59